

УДК 316.614-057.87:373.5.091

АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ

Кузьміч Т.О., к. пед. н.,
викладач кафедри теорії і методики виховання,
психології та інклюзивної освіти

КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

У статті розглядаються проблеми психолого-педагогічного управління закладом загальної середньої освіти у контексті процесів соціалізації учнів. Проаналізовано науково-теоретичну та методичну літературу щодо формування соціального розвитку учасників освітнього процесу. Окреслено основні аспекти роботи педагогічного колективу щодо позитивного ставлення вчителя до учнів, їх успішної соціалізації, використовуючи досвід Школи Радості В.О. Сухомлинського. Охарактеризовано ознаки управління формуванням соціалізуючого простору навчального закладу з метою розвитку творчого потенціалу учнів, сформованості їх життєвої компетентності.

Ключові слова: психолого-педагогічне управління закладом загальної середньої освіти, соціалізація учнів, керівництво процесом навчання, процес оволодіння знаннями, мотиви навчання, уроки мислення, морально-педагогічна культура вчителя, виховний ідеал, етичні бесіди.

В статье рассматриваются проблемы психолого-педагогического управления учреждением общего среднего образования в контексте процессов социализации учащихся. Проанализирована научно-теоретическая и методическая литература по формированию социального развития участников образовательного процесса. Определены основные аспекты работы педагогического коллектива по позитивному отношению учителя к ученикам, их успешной социализации, используя опыт Школы Радости В.А. Сухомлинского. Охарактеризованы признаки управления формированием социализирующего пространства учебного заведения с целью развития творческого потенциала учащихся, сформированности их жизненной компетентности.

Ключевые слова: психолого-педагогическое управление заведением общего среднего образования, социализация учащихся, руководство процессом обучения, процесс овладения знаниями, мотивы учения, уроки мышления, морально-педагогическая культура учителя, воспитательный идеал, этические беседы.

Kuzmich T.O. THE GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTION ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL MANAGEMENT UNDER CONDITION OF STUDENTS' SUCCESSFUL SOCIALIZATION

The article deals with the problems of psychological and pedagogical management at general secondary education institutions in the context of students' socialization process. The scientific and theoretical, methodological literature on the formation of social development of the educational process participants has been analyzed. The main aspects of the pedagogical staff work aimed at creation of the teacher-students positive attitude, their successful socialization, based on the the V.O. Sukhomlynsky School of Joy experience have been outlined. The socializing space management features formation at educational institutions in order to develop the creative students' potential, their vital competencies formation have been characterized.

Key words: general secondary education institution psychological and pedagogical management, students' socialization, learning process management, mastering knowledge process, learning motives, lessons of thinking, teacher's moral and pedagogical culture, educational ideal, ethical talks, conversations.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року стратегічними напрямками державної політики у сфері освіти має, зокрема, стати побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді [3].

Головними завданнями освіти в Україні є виховання громадянина України, формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, якій властиве почуття власної

гідності, повага до прав і свобод людини, свідоме ставлення до обов'язків людини і громадянина, гордість за свою Батьківщину, здатність до саморозуміння і самовдосконалення, активної участі в соціальному житті країни.

У формуванні зазначених важливих якостей, розвитку соціальної компетентності, вихованні особистості громадянина сучасної демократичної держави важливе місце займає середовище – усе те, що оточує дитину від народження до кінця життя, починаючи з

сім'ї, шкільного оточення і завершуючи середовищем соціальним, у якому вона народжується і яке створює умови для її розвитку і виховання.

Реалії сучасного суспільного життя (посилення процесів глобалізації, інформатизації, впливів соціально-економічних чинників та ризиків) актуалізують потребу пошуку інноваційних підходів до здійснення ефективної управлінської соціалізації сучасної молоді людини, яка базується на глибокому психолого-педагогічному аналізі теоретичних положень і практичних способів педагогізації соціуму та посиленні виховного впливу соціального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених свідчить про певний рівень дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми соціалізації учнівської молоді та управління цим процесом. Проблема соціалізації дітей та учнівської молоді знайшла висвітлення в дослідженнях як вітчизняних (Ю. Возна, С. Діба, Л. Завацька, Н. Заверико, І. Зверева, О. Карпенко, О. Кузьменко, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, О. Матвієнко, С. Моїсєєв, Л. Назаренко, Л. Пуховська, С. Савченко, С. Харченко, Н. Чернуха та ін.), так і зарубіжних (Є. Бікметов, В. Бочарова, І. Кон, Г. Ландберг, А. Маслоу, Р. Мертон, А. Мудрик, Т. Парсонс, Б. Паригін, К. Роджерс, М. Шакурова та ін.) учених [3].

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Визначальним є положення про те, що нині особистість, яка дотримується моральних норм в обставинах, що постійно змінюються, повинна мати певні орієнтири для визначення лінії своєї поведінки. Суперечності можуть виникати через неправильні уявлення, неточне сприймання одержаної інформації, реальних життєвих ситуацій, будь-яких інших факторів, характерних для сучасної нестабільної соціальної ситуації. Тим більше, що сучасні канали і засоби передавання інформації не завжди враховують, а часто ігнорують психолого-педагогічні особливості учнів, а в окремих випадках інформація має негативну спрямованість. Саме тому освітнє середовище має стати джерелом соціального розвитку учнів [2].

Ціль статті: охарактеризувати психолого-педагогічні аспекти управління закладом загальної середньої освіти у контексті процесів соціалізації учнів на матеріалі досвіду роботи Павлівської школи В.О. Сухомлинського.

Вклад основного матеріалу дослідження. Завданням сучасної школи є виховання громадянина, патріота і професіонала, життєздатної компетентної особистості, готової до життя і праці у високоінформа-

тизованому середовищі. Засобом для реалізації цього є запровадження педагогіки життєтворчості – плекання людини як творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості [2]. На основі цього у сучасній школі створюється єдине освітнє поле – комплекс ідей, завдань, шляхів їх реалізації, засобів і моніторинг результатів. У вирішенні поставлених завдань особливе значення мають аспекти психолого-педагогічного управління закладом загальної середньої освіти. Цікавим з цієї точки зору є вітчизняний досвід, зокрема робота педагогічного колективу Павлівської Школи Радості.

Розглянемо роботу відомого педагогічного колективу за 1968/1969 навчальний рік. Протягом двадцяти років Школа Василя Сухомлинського працювала над такими проблемами:

- виховання у школярів відповідального ставлення до навчання, до школи, до книги, учителя, науки;
- громадянське виховання дітей, підлітків і юнацтва;
- єдність процесу навчання й виховання;
- формування світогляду і переконання;
- виховання любові до знань, допитливості і бажання вчитися;
- моральні, інтелектуальні, емоціональні, естетичні стимули, що пробуджують учнів до навчання;
- процес оволодіння знаннями і розвиток розумових здібностей;
- книга в духовному житті школяра;
- проблема взаємозв'язку,
- проблема творчості як найважливішого стимулу активізації розумової праці учнів у різному віці;
- виховання колективізму,
- виховання патріотичних почуттів і переконань.

В.О. Сухомлинський як директор школи разом з учителями Павлівської школи також проводив науково-дослідну роботу, досліджуючи такі аспекти розвитку дитини, як:

- пам'ять, мислення, розумові здібності учнів;
- етичні поняття правила, звички;
- культура взаємин учителя та учнів;
- розвиток мислення і мови в дошкільному і ранньому шкільному віці;
- педагогічна культура батьків.

Окремим питанням, над яким протягом багатьох років працював директор Павлівської школи, був постійний розвиток здібностей і розумових сил учнів, особливо малоздібних, дітей, повільно мислять.

Педагог вважав: щоб досягти задовільних результатів у всій навчальній і виховній роботі, розумові сили і здібності дитини мають постійно зміцнюватися й розвиватися.

Успішне оволодіння міцними знаннями взагалі немислиме, якщо дитина завжди залишається на одному і тому ж рівні розумових сил і здібностей. Учень мусить відчувати, усвідомлювати розвиток своїх розумових сил і здібностей, тільки за цієї умови у нього буде бажання вчитися.

Основною перспективою роботи педагогічного колективу В.О. Сухомлинський вважав, щоб найважливішим стимулом, що пробуджує в учнів бажання вчитися, була не необхідність відповісти вчителю та отримати відмітку, а жадоба знань, усвідомлення прагнення до навчання, до пізнання.

Багаторічний досвід переконав педагогів у тому, що коли учневі хочеться вчитися – можливості пам'яті майже необмежені. Мотиви навчання – важливе джерело розумових зусиль. Тому метою вчителя є розвиток постійно наростаючого усвідомленого прагнення дитини до пізнання, до утвердження своїх розумових сил.

Творча праця вчителів йшла в тому напрямі, щоб розумові зусилля учня являли собою злиття запам'ятання і розумових операцій. «Ми будемо так керувати розумовою працею на уроці, щоб учень напружував свідомо зусилля спеціально для того, щоб зберегти в пам'яті необхідні для розумових операцій дані» [5, с. 27]. Спеціальне тренування розуму, гімнастика розуму – такі вправи проводили вчителі початкових класів і викладачі математики, фізики, хімії. Одним із найелементарніших і водночас найважливіших завдань було те, щоб на уроках математики кожен учень працював самостійно, запам'ятовував, виконував розумові операції, перевіряв самого себе.

В.О. Сухомлинський націлював педагогів на те, щоб учень був на кожному уроці не пасивним споживачем, а активним здобувачем знань, відкривачем істини, свідомим господарем – володарем знань. Головною нагородою для учня мало бути усвідомлення власної гідності мислителя; задоволення допитливості і знаттєлюбності, цікавості [4].

Читання учителя, його бібліотека є світочем багатого інтелектуального життя учнів. Головною причиною окостеніння думки в окремих учителів Василь Олександрович вважав інтелектуальну байдужість. «Чим довше працює педагог, тим більше йому потрібно читати. Небезпека інтелектуальної байдужості – найсерйозніша причина того, що вчитель вже не може запалювати порох знаттєлюбності, він світить та не гріє» [5, с. 98].

Кожний урок, за Сухомлинським, це насамперед урок мислення, один із основоположних принципів освітньої роботи. Особливо велику увагу на уроках у Павлівській школі приділялось тому етапу вивчення матеріалу,

який називається осмисленням знань, на що виділялось достатньо часу. Під час осмислення учень пригадує вивчене, закріплюючи тим самим знання, водночас перевіряючи свої знання.

Ще більшої уваги педагоги приділяли спеціальним урокам мислення. Ці уроки – нічим не замінні мандрівки до джерел думки і слова. «На уроках мислення виробляється, відточується найважливіший інструмент мислення – слово. Тут вступає в дію могутній емоційний стимул мислення – здивування, подив, що породжують інтерес, бажання знати» [5, с. 235]. Уроки мислення – перший крок, етап творчості, найбільш активної праці, в процесі якої застосовуються знання. Застосування знань – важлива умова активної розумової праці. В процесі складання оповідань-мініатюр слово входить в активне духовне наїття, стає інструментом мислення.

Особливо велику увагу В.О. Сухомлинський приділяв складанню казок. Казка робить дитину розумною, спостережливою. Крім казок, діти складали оповідання-мініатюри, в яких є глибока, тонка думка, що не висловлюється прямо, але спонукає учня до роздумів, пробуджує в нього благородні почуття – любов до людей, жаль, повагу до жінки і Матері, поблажливість до слабких і беззахисних. «У слові і творчості – важлива умова виховання людської доброти», – говорив відомий педагог [5, с. 102].

У Павлівській школі навчалися і малоздібні, і діти, які повільно мислять. До цих дітей педагоги знаходили особливий підхід. «У відношенні до цих дітей головне не те, щоб вони оволоділи колом знань, а те, щоб вони навчилися вчитися і поступово розвивали свої розумові здібності, їх треба запитувати (і ставити оцінки) тільки тоді, коли вони знають; завдання вчителя полягає в тому, щоб ці діти на кожному етапі вивчення досягли успіху, знали, відчували свій духовний ріст», – писав Василь Олександрович [5, с. 48].

Головний принцип роботи павлівських учителів – не ставити двійки, тим більше не ловити учня на незнаннях. Головна мета навчання – добиватися того, щоб учень прагнув знань. «Якщо цього немає, якщо головним стимулом, що пробуджує до навчання, є оцінка, – школа перестає бути світочем знань, навчання перетворюється для дитини на каторгу, а учитель – на злого наглядча, що денник – на клеймо ганьби, а батько, мати – на катів, що карають за лінощі і недбайливість», – зазначав Сухомлинський [5, с. 67]. Лінощі – дитя байдужості, найважливіший засіб подолання лінощів є любов до знань. Тільки знаттєлюбністю можна виховати старанність, тільки напруження розумових сил, подолання труднощів виховує старанність.

Однією з найважливіших проблем, над якою працював педагогічний колектив Павлівської школи, є проблема практичних навичок. Для того, щоб учень успішно навчався, треба навчити його добре читати, писати, думати, спостерігати явища навколишнього світу, запам'ятовувати і користуватись пам'яттю, виражати свою думку словом.

Вчителі домагалися того, щоб учні вміли добре – нашвидку «свідомо читати», читати й думати, щоб учні самостійно і вдумливо оволодівали граматику, стилістикою, правильно писали і правильно творили. Особливо велика увага приділялася поетичному слову, поетичній творчості, поетичному мисленню.

Уся система роботи школи була створена таким чином, щоб учителі прагнули досягти високого рівня морально-педагогічної культури. Суть цієї культури, насамперед, полягала у тому, що сам вихователь запалювався високими ідеалами, одухотворяв своїх вихованців благородними ідеалами, пробуджував стремління оволодіти багатством культури. «Де немає захоплення, одухотворення, натхнення, прагнення до ідеалу – не може бути любові до науки, до знань, до книги, школи, учителя, не може бути любові до праці» [5, с. 93].

Педагог вважав, що в юній душі не має навіть думка зародитися про те, що навчання – легка справа. Дуже важко вчитися в старших класах тому, кому в молодших і середніх класах було вчитися легко в тому сенсі, що труднощі навчання долаються настирливою працею. Людина не має йти легким шляхом.

Лише за тієї умови, коли в школі є багате інтелектуальне життя колективу, коли знання живуть у взаєминах, можна говорити про створення переконань. Сухомлинський навчав педагогів, що переконання не передаються механічно разом зі знаннями, не задаються додому разом з відповідними параграфами підручника, не заучуються і не запам'ятовуються – вони тільки виробляються.

На думку Сухомлинського, інтелектуальне життя стає виховною силою лише тоді, коли в школі панує труд. Виховним ідеалом педагогів Павлівської школи було те, щоб з дитинства людина жила в труді, відчувала себе трудівником. Важливу заповідь повноцінного виховання вони вбачали в тому, щоб людина на власному досвіді вже в роки дитинства, на досвіді своїх батьків зрозуміла істину: без праці неможливе життя. «Вся школа, насамперед, мусить бути трудовим колективом – такий наш девіз» [5, с. 120].

Тільки тоді, коли людина на власному досвіді побачила, що таке обов'язок і відповідальність, вона може виробляти свої переконання, погляди, свою тверду позицію. Трудо-

ве життя колективу – це ланцюжок обов'язків і відповідальності. Тільки праця робить його міцним і нерозривним.

Сухомлинський писав, що однією із найцінніших важких сфер виховної роботи є виховання обов'язку. У цій сфері багато труднощів, помилок, недоліків. Потворним, ненормальним є те, що в дітей, підлітків, юнаків складається враження і переконання: все мусить робитися для них. Турбуватися про своїх дітей, про їхні блага і щастя – обов'язок батьків і вчителів. Відсутність обов'язку, безвідповідальність породжує нахабство, хамство, безсердечність [4].

Місія вихователя полягає в тому, щоб у школі виховувались люди високого обов'язку. В.О. Сухомлинський писав, що для цього треба робити практично. Для цього необхідна гармонія між хочу і маєш. З перших кроків свого свідомого життя маленька людина мусить жити турботами про іншу людину, її радощами, тривогами, хвилюваннями, горем, стражданнями. Маленька людина має виражати себе в обов'язку. Вона має кимось і чимось дорожити. «Ти маєш – ми кажемо вихованцеві тисячі разів. Я маю – вихованець говорить собі дуже рідко або взагалі ніколи не говорить. Творення людини неможливе, немислиме, якщо вона сама собі нічого не наказує» [5, с. 156]. Відомий педагог будував освітню роботу так, щоб дитина, підліток торкалися серцем до людської долі, щоб «чужі долі входили в його серце, стали глибоко особистою його справою, щоб через людські долі він пройшов шлях до пізнання високих інтересів, щоб наближаючись до ідеалу – вірному служінню Вітчизні, боротьбі за її честь, славу, могутність – людина бачила саму себе, відносила сама до себе» [4].

Педагог постійно нагадував своїм колегам виключно важливу істину: виховують і навчають не програми й підручники, не метод, а особа і тільки особа вчителя. На думку В.О. Сухомлинського, гострою, невичерпною проблемою роботи в освітньому закладі є удосконалення педагогічної майстерності на основі духовного росту вчителя. «Ми не зможемо справитися із жодним із наших завдань, якщо роки, місяці, тижні не будуть давати нам знань мудрості, якщо розум наш з кожним разом не буде все багатшим і багатшим» [5, с. 23]. З цією метою директор Павлівської школи сам розробляв тематику батьківського всеобучу. Розглянемо деякі з них.

I. Підвищення теоретичної і педагогічної культури

1. Семінари з теорії і практики виховання: «Труд і розумові здібності», «Формування світогляду в процесі вивчення основ наук», «Виховання любові у дітей молодшого віку»,

«Як учити, щоб дітям захотілося вчитися», «Роль слова в розвитку розумових здібностей», «Виховання любові до книги, знань, науки», «Виховування почуття обов'язку у підлітків», «Виховання чуйності до людини», «Виховання любові до Батьківщини і почуття обов'язку перед Батьківщиною», «Як учити бути мислителями», «Казка, творчість, художнє слово і розвиток розумових здібностей дітей», «Виховання свідомої дисципліни. Самовиховання».

2. Школа педагогічної культури: «Як перетворити знання на переконання», «Гармонія хочу і маю», «Що значить «трудні діти», «Виховання моральної готовності до сімейного життя», «Про педагогічний такт», «Інтелектуальне життя старшокласника», «Оцінка знань – потрібна і водночас небезпечна зброя», «Навчання і виховання повільно думаючих, слабоумних, малоздібних дітей».

3. Методичні наради: «Формування практичних умінь, необхідних для подальшого навчання (читання, письмо, спостереження, мислення, творчість)»,

«Орфографічний мінімум», «Удосконалення вміння читати», «Красномовність, мистецтво слова вчителя як запорука його постійного читання».

II. Керівництво процесом навчання

«Техніка читання слів до кінця першого класу», «Уміння спостерігати предмети та явища навколишнього середовища, виділяти головне і другорядне», «Уміння думати-співставляти, порівнювати об'єкти, предмети, явища, виділяти абстрактне і робити висновки, узагальнювати, осмислювати ідею, виражену художніми засобами».

III. Розумове виховання

Уроки мислення – заняття серед природи з метою розвитку думки з наступною тематикою: «Пори року», «Життя природи влітку, взимку тощо», «Сонце вранці, на сході і вдень», «Степ пробуджується», «Осінні квіти», «Роса на траві», «Гроза наближається», «Зимовий дуб».

IV. Робота з батьками

Шкільна група 1-ий–2-ий клас: «Фізичний і психічний розвиток дитини 7–9 років», «Духовне життя сім'ї», «Мова, її роль у дошкільному віці і перші роки шкільного навчання», «Взаємини в сім'ї, моральне виховання», «Поведінка дитини від 7 до 9 років: хочу – можна, не можна, треба», «Сімейна бібліотека», «Перші кроки самовиховання», «Типи нервової системи», «Режим дня», «Кіно і телебачення і виховання».

Шкільна група 3-ий–4-ий клас: «Фізичний і психічний розвиток дитини від 9 до 11 років», «Виховання громадянськості», «Вихо-

вання волі», «Алкоголь і розумовий розвиток дитини».

V. Виховання моральної культури учнів. Етичні бесіди

«Ти не завжди будеш дитиною», «Що таке щастя буття?», «Ніколи не забувай, що ти живеш серед людей», «Що було б, якби людина робила те, що їй захочеться», «Думай про те, як твої вчинки віддзеркалюються на душевних переживаннях іншої людини», «Забуття – найтяжча образа», «Пам'ятай, що і ти будеш старим», «Принось у дім щастя», «Умій робити добро сусідові», «Пам'ятай, як ви ставитеся до своїх батьків-матерів, так і ваші діти будуть ставитися до вас», «Найбільша перемога – це перемога над самим собою», «Справжня людина вміє наказувати собі бути слухняною своїй суровій волі», «Якщо ти раз закриєш очі на що-небудь, ти звикнеш закривати очі на все», «Осміслене життя без певного світогляду – не життя, тягар, жах», «Виробляй свої погляди на світ».

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Соціально-педагогічна місія школи як традиційного соціального інституту й агента соціалізації полягає у формуванні соціалізуючого простору з метою розвитку творчого потенціалу учнів, сформованості їх життєвої компетентності, створенні відповідних умов для її самореалізації. Управління цим процесом неможливе без вивчення психолого-педагогічних особливостей розвитку дитини. Вважаємо, що досвід роботи Павлиської школи у цьому напрямі може стати предметом для подальшого вивчення з метою його розповсюдження та популяризації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: у 2 ч./ Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. К., 1997. Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. 392 с.
2. Обласна науково-методична проблема «Соціалізація дітей та учнівської молоді у сучасних умовах»: стан реалізації мети та проблемні питання. Методичні рекомендації щодо виконання завдань формувального етапу обласної науково-методичної проблеми / укладачі: Л.М. Назаренко, С.О. Воротило. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. 74 с.
3. Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: Методичні рекомендації щодо реалізації обласної науково-методичної проблеми. Херсон: Херсонська академія неперервної освіти, 2013. 48 с.
4. Сухомлинська О.В. Школа Сухомлинського як педагогічний проект. Освіта. 2013. № 41. С. 6–7.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. К., 1977. Т. 2, 670 с.